

Čtení v době digitální

Jiří Trávníček

Akademie věd České republiky - Ústav pro českou literaturu, Brno

travnicek@brno.cas.cz

INFORUM 2011: 17. konference o profesionálních informacích zdrojích

Praha, 24. - 26. 5. 2011

Abstrakt

Příspěvek se týká vztahu mezi čtením jako tradiční lidskou činností a digitálním světem jako moderní výzvou. Pozorování se zakládají na hledisku toho, kdo není ani technickým optimistou, ani technickým pesimistou. S jakým druhem vztahu jsme konfrontováni? Soubojem? Spojenectvím? Souběhem? Je digitální éra skutečně novým fenoménem, nebo jde jen o prodloužení tendencí, kterých jsme již byli svědky v předchozích dobách? Budou představena některá data pocházející z reprezentativního výzkumu české dospělé populace (uskutečněného v roce 2010). Tato data ukazují, že čtení a internet nejsou nepřátelé. Existuje shoda mezi silnými čtenáři a pravidelnými uživateli internetu, třebaže bariéra u čtení a internetu není shodná. Internet mění způsoby našeho čtení, ale povaha této změny je spíše kvantitativní než kvalitativní. Nadto se autor pokusí ukázat několik historických paralel k současné době. V jejich světle se internet stává součástí řetězce „písmo – kniha – knihtisk – masové čtení“. Digitální revoluce rozšiřuje hranice naší čtenářské kultury, ale nikoli její samotnou podstatu. Čtení ve své tradiční (lineární) podobě nepřestává být klíčovou kompetencí naší kultury.

Abstract

This contribution will discuss the relationship between reading as a traditional human behaviour and the digital age as a modern challenge. These observations are presented from the point of view of someone who is neither a technological optimist nor a technological pessimist. What kind of relationship have we to do with? Struggle? Partnership? Convergence? Is the digital era really an entirely new phenomenon or is it only a prolongation of tendencies which we have witnessed in previous ages? Some data coming from the second representative survey among Czech population (realized 2010) will be presented. These data show that reading and digital environment are not enemies. There is a parallel between strong readers and regular internet users. The reading gap and the digital gap are not, however, the

same. Internet changes our ways of reading; but this change is rather quantitative than qualitative. In addition to that, the author intends to show some historical parallels to the current time. In this view, internet is only the last part of the chain „script – book – letterprint – mass reading“. Digital revolution enlarges frontiers of our reading culture, but not its very nature. Reading in its traditional (linear) nature does not cease to be the key qualification within our culture.

Pozice: ani katastrofický apokalyptismus, ani rezignované těšitelství, tj. ani technooptimus, ani technopesimismus; zaujatá reflexe, která se chce opřít o historii.

1. Digitální sféra – obhájci a odpůrci

Obhájci:

- tak jako svíčka musela uvolnit místo žárovce, bude muset kniha tištěná uvolnit místo knize elektronické (J. Gomez);
- papírová kniha (prestižní nepohodlí) – elektronická kniha (neprestižní pohodlí), zvítězí pohodlí a praktičnost (J. Gomez);
- dojde ke zkracování textů, román se stane předmětem zájmu úzké skupiny lidí (Ł. Gołębiewski).

Odpůrci:

- dvojrozměrná obrazovka je regresem proti trojrozměrné knize (kodexu);
- publikování v elektronické podobě oslabuje důvěru v text (J. Hébrard)
- díky elektronickému publikování narůstá nadprodukce;
- čím více informací získáváme, tím více jich ztrácíme (R. Darnton);
- kultura v době síťové komunikace ztrácí svůj historický rozměr, naplňuje se tedy Orwellova vize společnosti, která žije pouze svými momentálními potřebami (P. Rankov);
- digitalizace probíhá namnoze živelně, bez odborného dohledu bibliografů (R. Darnton).

2. Internet a/versus čtení

- všechny výzkumy potvrzují, že internet nejde proti čtení; existuje silná korelace mezi pravidelnými uživateli internetu a silnými čtenáři;
- co to je internet?, mediální *Gesamtkunstwerk*?, Supernova v Gutenbergově galaxii? (S. Wierny);
- digitální hranice: 1. věková, 2. vzdělaností, 3. genderová; čtenářská hranice: 1. vzdělanostní, 2. genderová, 3. věková.

3. Digitalizace je třetí informační revolucí

- první revoluce: vznik písma (6 000 – 5 700 př. n. l.), druhá revoluce: vynález knihtisku (pol. 15. století); třetí revoluce: počítač, internet;
- v historii tomu nikdy nebylo tak, že by další vývojová fáze zničila fázi předchozí; kultura písma neničila kulturu orální; film nezničil písmo; televize nezničila film atd.
- kniha mění své podoby (např. na Amazonu lze jeden titul koupit až v šesti formátech: 3 tištěné, 2 digitální, 1 audio);
- hypertext není vynálezem digitální sféry;

4. Strategie souboje a strategie sblížení

- reálnější pro soužití digitální a tištěné sféry se ukazuje nikoli strategie „darwinovská“, nýbrž strategie sblížení;
- Jenkins: *Convergence culture* (2006): naše mediální identita je kolektivní; dělba kompetencí; ne nepředstavitelné, že by se jedno médium mohlo „udělat pouze pro sebe“; zvítězit mohou všichni, ale pouze za předpokladu, že budou spolupracovat; žádné médium nemůže vyhlásit monopol;

5. Virtualizace... a kdo si s tím začal?

- výrazný zlom na konci 18. století: masové rozšíření knihy do oblastí, kde se předtím nevyskytovala;
- od této doby se přijímá za fakt, že většinu informací si obstaráváme nepřímo (prostřednictvím textů);
- prvním masovým médiem se stala kniha;
- virtualizátoři: písmo – kniha – masově rozšířená kniha – další média (TV, rozhlas) – digitální sféra;
- výtky, které mnozí dnes adresují digitální sféře, adresovali na počátku 19. století (i dříve) knize.

Shrnutí: Internet není oponentem čtení, třebaže se podílí na proměně našich čtenářských návyků. Je pouze zatím posledním v řadě všeho toho, co nás postavilo mezi realitu a naši mysl, tj. hlavně písmo a kniha. Hypertext není vynálezem digitální kultury, objevil se už

značně dříve. Kniha ve své tradiční podobě a digitální kultura spolu nesoupeří, ale hledají optimální způsob soužití.

Literatura

- DARNTON, Robert. *The Case for Books Past, Present, and Future*. New York: Public Affairs, 2009.
- FISCHER, Steven Roger. *A History of Reading*. London: Reaktion Books, 2005.
- GOŁĘBIEWSKI, Łukasz. *Śmierć książki. No Future Book*. Warszawa: Biblioteka Analiz, 2008.
- GOMEZ, Jeff. *Print is Dead. Books in Our Digital Age*. New York: Palgrave MacMillan, 2008.
- CHARTIER, Roger. *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, přel. Lydia D. Cochrane. Stanford: Stanford UP, 1994 [1992].
- JENKINS, Henry: *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*. New York – London: New York Press, 2006.
- KERCKHOVE, Derrick de. *Connected Intelligence: The Arrival of the Web Society*. Toronto: Somerville House, 1997.
- NOSSEK, Hillel – ADONI, Hanna. „The future of reading as a cultural behaviour in a multi-channel media environment“. In: Coppe, Bill – Philipps, Angus (eds.). *The Future of the Book in the Digital Age*. Oxford: Chandos, 2006.
- PRENSKY, Marc. „Digital Natives, Digital Immigrants“; on-line: http://web.me.com/nancyoung/visual_literacy/site_map_and_resources_files/Digital_Natives_Digital_Immigrants.pdf [přístup 2010-09-03].
- RANKOV, Pavol: *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: Koloman Kerstész Bagala, 2006.
- RODAK, Paweł: *Pismo, książka, lektura. Rozmowy: Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2009.
- Stiftung Lesen (eds.). *Lesen in Deutschland 2008*. Mainz: Stiftung Lesen, 2009.
- STRAUSS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce 2002 roku*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2004.
- STRAUS, Grażyna – WOLFF, Katarzyna – WIERNY, Sebastian. *Czytanie, kupowanie, surfowanie*. Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2008.
- VANDENDORPE, Christian. *Od papirusu do hipertekstu. Esej o przemianach tekstu i lektury*. Přel. Anna Sawisz. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008 [1999].
- VAN DIJK, Jan. *The Network Society. Social Aspects of New Media*. London: Sage, 2006.